

Józef Krukowski

WYMIERZANIE KAR W TRYBIE ADMINISTRACYJNYMI¹

Wymierzanie kar w Kościele należy do rzadkości. Jednakże najwyższy ustawodawca kościelny w KPK z 1983 r. normy prawa karnego materialnego zamieścił w odrębnej Księdze VI zatytułowanej „Sankcje w Kościele”. W tytule V tej księgi znajdują się również także normy prawa karnego procesowego zatytułowane „Wymierzanie kar”. Papież Benedykt XVI do prawa karnego przywiązuje szczególną wagę, ponieważ Papieskiej Radzie ds. Tekstów Prawnych powierzył nowelizację tej Księgi, która dotyczy także elementów prawa karnego procesowego.

Część IV księgi VII KPK z 1983 r. zawierająca normy procesu karnego podzielona jest na trzy rozdziały, które dotyczą: 1) dochodzenia wstępnego (kan. 1717-1719), 2) przebiegu procesu (kan. 1720-1728), 3) skargi o naprawienie szkód (kan. 1729-1731). Kanoniczny proces karny obejmuje dwie fazy. Pierwszą jest dochodzenie wstępne, czyli śledztwo (kan. 1717-1719). Drugą jest proces karny ścisły, czyli proces karny we właściwym tego słowa znaczeniu. Dochodzenie wstępne nie jest jeszcze procesem w ścisłym znaczeniu, gdyż ma na celu ustalenie, czy istnieje motyw wystarczający do rozpatrzenia sprawy w trybie postępowania sądowego, czy w trybie administracyjnym.

1. Dochodzenie wstępne

W kan. 1717 KPK z 1983 r. ustawodawca określa: kompetentny organ i warunki przeprowadzenia dochodzenia wstępnego w sprawie karnej.

1) Organem kompetentnym do podjęcia decyzji co do przeprowadzenia postępowania wstępnego, jest „ordynariusz” (kan.

¹ Niniejszy artykuł stanowi fragment przygotowanej publikacji książkowej: *Prawo administracyjne w Kościele*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2011.

1717 § 1). Na gruncie wykładni językowej można by sądzić, iż termin „ordynariusz” należy rozumieć w znaczeniu ustalonym w kan. 134. Istnieje jednak potrzeba bliższego określenia desygnatów tego terminu. Nie podlega bowiem wątpliwości, że poza Biskupem Rzymu termin ten obejmuje: ordynariuszy miejsca (biskupa diecezjalnego i zrównanych z nim: wikariusza i prefekta apostolskiego, administratora apostolskiego, opata i prałata terytorialnego), jak również ordynariuszy personalnych [wyższych przełożonych instytutów zakonnych na prawie papieskim w znaczeniu ustalonym w kan. 134 § 1 i 368, prałata prałatury personalnej (kan. 295 §1) i ordynariusza wojskowego]. Natomiast przedmiotem wątpliwości jest problem: jak szeroko należy rozumieć „ordynariusza” w kan. 1717 w odniesieniu do ordynariuszy miejscowych. Chodzi o to: a) czy termin ten obejmuje tylko biskupów diecezjalnych i ordynariuszy zrównanych z nim, którzy są wyposażeni we władzę biskupią w pełnym zakresie, czyli we władzę rządu - obejmującą funkcję ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą; b) czy z zakresu jego desygnatów zostali wykluczeni ordynariusze, którym na mocy powierzonego urzędu przysługuje biskupia władza rządu tylko w ograniczonym zakresie: tzn. na szczeblu diecezjalnym - władza zwyczajna zastępcza tylko w zakresie wykonawczym (wikariusz generalny lub wikariusz biskupi), bądź władza zwyczajna zastępcza tylko w zakresie sądowym (wikariusz sądowy)? W odpowiedzi na te pytania należy stwierdzić, że ordynariuszami kompetentnymi do podjęcia działania na podstawie kan. 1717 §1 nie są wszyscy ordynariusze miejscowi, ale tylko ci spośród nich, którym przysługuje biskupia władza zwyczajna własna w pełnym wymiarze tzn. obejmująca funkcję ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Nie posiadają jej więc: wikariusz generalny i wikariusz biskupi, ponieważ na mocy urzędu nie mają władzy sądowniczej.²

2) Warunkiem wszczęcia dochodzenia wstępnego jest doniesienie, czyli powiadomienie kompetentnego ordynariusza o fakcie popełnienia przestępstwa i jego sprawcy. Jednakże nie każde doniesienie ordynariuszowi o popełnieniu przestępstwa może być warun-

² A. Miziński, *Ruolo preminente dell'Ordinario nel processo penale canonico secondo la normativa del CIC del 1983*, w: *Il processo penale canonico*, red. Z. Suchecki, Roma 2003, s. 131-167.

kiem wszczęcia dochodzenia wstępnego. Nie stanowi takiej podstawy doniesienie ewangeliczne (Mt 18,15-19), jeżeli donosiciel mając na celu przede wszystkim poprawę przestępcy, domniemanego przestępcę traktuje jak brata, a ordynariusza jak ojca, który zatroszczy się o poprawę przestępcy. Taką podstawę może stanowić tylko doniesienie prawne, uczynione przez osobę prywatną bądź publiczną, którego celem jest ukaranie sprawcy czynu, przynajmniej prawdopodobnie spełniającego znamiona przestępstwa (§2). Każdy donosiciel powinien wskazać środki dowodowe, które pozwolą wyrobić sobie pewność o zaistnieniu przestępstwa.

3) W wyniku takiego doniesienia kompetentny ordynariusz może osobiście lub za pośrednictwem odpowiedniej osoby - zgodnie z przepisami prawa - przeprowadzić dochodzenie wstępne w celu zbadania „faktów i okoliczności oraz poczytalności” sprawcy czynu w celu wyrobienia sobie moralnej pewności, co do tego, czy istnieją podstawy do wszczęcia merytorycznego procesu karnego. Ordynariusz może również zaniechać wstępnego postępowania, jeżeli po rozważeniu doniesienia uzna, że takie postępowanie jest zbędne (§1), bądź że doniesienie jest pozbawione wiarygodności, bądź że okoliczności popełnienia przestępstwa wydają się być ewidentne i notoryczne. Sam fakt doniesienia o popełnieniu mniemanego przestępstwa nie może więc być podstawą do wszczęcia procesu karnego.

4) Ustawodawca stawia dwa szczególne wymogi dotyczące sędziego śledczego, a mianowicie: a) aby przeprowadził postępowanie „ostrożnie” (kan. 1717 § 1), czyli z zachowaniem maksymalnej roztropności, aby nie wywołać skandalu; b) by podczas dochodzenia troszczył się starannie o to, aby nie narazić nikogo na utratę dobrego imienia (por. kan. 220) - tak osoby podejrzanej o przestępstwo jak i innych osób. Dlatego tego typu śledztwo winno być prowadzone bez rozgłosu.

5) Na urząd sędziego śledczego ordynariusz powinien mianować odpowiednią osobę. Może to być któryś z pośród sędziów diecezjalnych. Sędzia śledczy ma takie same obowiązki i uprawnienia, co sędzia audytor w procesie zwyczajnym.

2. Kompetencje ordynariusza po zakończeniu postępowania wstępnego

Ordynariusz po zakończeniu postępowania wstępnego, tj. po otrzymaniu wniosków sędziego śledczego, jeżeli uzna, że „zostały zebrane wystarczające elementy” do przeprowadzenia procesu, powinien w formie dekretu zdecydować o wyborze jednej z dwóch dróg: 1) złożyć akta do archiwum, 2) lub skierować sprawę na drogę procesową (kan. 1718). Kodeks nie określa czasu, w jakim powinno zakończyć się postępowanie wstępne. W każdym wypadku ordynariusz winien uwzględnić, czy nie nastąpiło przedawnienie skargi kryminalnej (por. kan. 1362).

Przedmiotem kompetencji ordynariusza jest także podjęcie decyzji w następujących kwestiach: czy należy wszcząć proces karny w trybie sądowym, czy wystarczy przeprowadzić proces w trybie administracyjnym.

a) Ordynariusz ma stwierdzić, czy istnieją przesłanki konieczne do skierowania sprawy na drogę procesową. Przesłanki te powinny być obiektywnie ciężkie, wskazujące na fakt popełnienia przestępstwa i poczynałość jego sprawcy oraz, że wszystko to będzie można udowodnić w zakresie zewnętrznym. Do zainicjowania procesu nie jest jednak wymagana pewność taka sama, jak do wydania wyroku. Ponadto oskarżonemu zawsze ma być zagwarantowana możliwość obrony.

b) Ordynariusz winien mieć pewność, iż nie można zastosować zasady ustalonej w kan. 1341. Dlatego zanim podejmie decyzję o skierowaniu skargi na drogę sądową najpierw winien zastosować środki natury pastoralnej, jakimi są: upomnienie ewangeliczne (Mt 18, 15-17), lub środki karne, o których w kan. 1339 §2. Najpierw powinien on udzielić upomnienia kanonicznego, które jest obligatoryjne, gdy chodzi o kary poprawcze (kan. 1347 § 1) i niektóre kary ekspijacyjne (kan. 1371, 1394 § 1; 1395 § 1; 1396). Do wszczęcia procesu karnego należy przystąpić dopiero po stwierdzeniu zaistnienia braku skuteczności środków pozaprocesowych do osiągnięcia sprawiedliwości: naprawienia szkody i poprawy obwinionego.

c) Gdy ordynariusz nabrał pewności, co do konieczności skierowania sprawy na drogę procesu karnego, powinien zdecydować

o tym, czy sprawę należy skierować na drogę procesu sądowego, czy procesu pozasądowego, czyli administracyjnego. W podejmowaniu tej decyzji ordynariusz nie może jednak postępować arbitralnie, ale powinien uwzględnić dyspozycje kan. 1342 §§ 1-2. Nie może więc w formie dekretu na drodze administracyjnej wymierzać kar wiążących na sposób stały, ani też nakładać lub deklarować innych kar, gdy ustawa lub nakaz, który je ustanawia, zabrania stosowania ich za pomocą dekretu administracyjnego. Z natury swej karą wymierzoną na sposób stały jest dymisja ze stanu duchownego (kan. 290, 2; 1336 §1, 5), karne pozbawienie urzędu (kan. 196) lub inne kary ekspijacyjne (kan. 1336 §1). Na drodze administracyjnej można prowadzić proces tylko wtedy, gdy zaistnieje słuszna przyczyna, wskazująca na to, iż na drodze administracyjnej sprawa zostanie przeprowadzona szybciej aniżeli na drodze sądowej. Zawsze należy jednak mieć na uwadze podstawowe zasady porządku kanonicznego, jakimi są zabezpieczenie dobra wspólnego Kościoła i ochrona podstawowych praw wiernych.

Ordynariusz może odwołać dekret skierowujący skargę na drogę procesu karnego w trybie administracyjnym lub zmodyfikować go, jeżeli nowe elementy sugerują, że sprawę należy rozpatrzyć inaczej (kan. 1718 § 2). Jeśli sprawa jest prowadzona na drodze administracyjnej, to można zadecydować o skierowaniu jej na drogę sądową. Jeśli w trakcie procesu pojawiły się nowe elementy, z których wynika, że przestępstwo nie zostało popełnione przez pozwanego, sędzia powinien wydać deklarację nawet w formie wyroku i uwolnić go od kary (kan. 1726).

Ze względu na wielką wagę takich decyzji najwyższy prawodawca kościelny nakłada na ordynariusza obowiązek, aby stosownie do własnej roztropności i zaistniałych okoliczności przed podjęciem decyzji wysłuchał opinii dwóch sędziów lub ekspertów w prawie (kan. 1718 § 3). Należy sądzić, iż wymóg ten dotyczy zasięgnięcia opinii sędziów kościelnych, gdy zaś chodzi o ekspertów - to nie znaczy, że wymóg koniecznie dotyczy ekspertów biegłych w prawie kanonicznym. Należy zauważyć, że KPK z 1917 r. upoważniał sędziego, aby w celu wyjaśnienia jakichś trudności w postępowaniu wstępnym zasięgnął opinii promotora sprawiedliwości (kan. 1945). Natomiast

nowy Kodeks nie zaleca ani nie zabrania ordynariuszowi zasięgnięcia opinii promotora sprawiedliwości.

Ponadto w przypadkach, w których przestępstwo jest związane z koniecznością naprawienia szkody, kompetentny ordynariusz przed podjęciem decyzji w sprawie wszczęcia procesu może rozważyć: czy - w celu uniknięcia niepotrzebnych procesów - jest rzeczą wskazaną rozpatrzyć skargę o naprawienie szkody *ex bono et aequo* (kan. 1718 §4). Jakkolwiek decyzja w tej sprawie należy do ordynariusza, to do jej podjęcia zawsze konieczna jest zgoda strony, do której należy prawo wniesienia skargi o naprawienie szkody. Taką decyzję w sprawie rozpatrzenia skargi o naprawienie szkody może podjąć kompetentny ordynariusz bądź sędzia śledczy w postępowaniu wstępnym na podstawie mandatu, jaki otrzymał od ordynariusza, jak również na wniosek stron.

3. Postępowanie karne w trybie administracyjnym

W postępowaniu administracyjnym zmierzającym do wymierzenia lub zadeklarowania kary kanonicznej, począwszy od momentu, w którym ordynariusz zadecydował o rozpoczęciu takiego postępowania, należy zachować porządek określony w kan. 1720.

1) Ordynariusz, który zadecydował o prowadzeniu postępowania wstępnego (kan. 1717-1719), jest kompetentny do wydania dekretu w sprawie prowadzenia procesu karnego na drodze pozasądowej, czyli administracyjnej.

Może on prowadzić proces osobiście lub za pośrednictwem swego delegata. Jakkolwiek nie jest zabronione, to jednak nie jest też wskazane, aby delegatem został ten sam duchowny, który pełnił zadanie sędziego śledczego w postępowaniu wstępnym (kan. 1717 § 3). Ordynariusz mianuje sędziego specjalnym dekretem do określonej sprawy, a nie do ogółu spraw, a jednocześnie wyznacza notariusza. Ordynariusz lub sędzia przez niego delegowany po przyjęciu aktu oskarżenia i wyznaczeniu terminu przesłuchania oskarżonego, powinien:

a) wezwać oskarżonego na przesłuchanie (kan. 1509 § 1). Wezwanie to winno odpowiadać wymogom prawnym, a więc ma być: sporządzone na piśmie, oraz zawierać imię i nazwisko oskarżonego,

oznaczenie sądu wzywającego, nakaz stawienia się przed sądem w oznaczonym dniu i godzinie, przyczynę wezwania wyrażaną przynajmniej w ogólnych słowach, podpis sędziego lub jego audytora i notariusza, pieczęć sądu. Wezwanie, które nie spełnia powyższych wymogów, powoduje nieważność nie tylko samego wezwania, ale również czynności procesowych;

b) podać do wiadomości oskarżonemu treść oskarżenia i środki dowodowe, jakie są przeciwko niemu (kan. 1720, 1). Zazwyczaj większość tych środków została zebrana w postępowaniu wstępnym, o ile poprzedzało proces. Środkami dowodowymi mogą być: przyznanie się oskarżonego, zeznania świadków, opinie biegłych, oględziny sądowe, dokumenty oraz domniemania. Pisma anonimowe w procesie karnym nie powinny być brane pod uwagę, gdyż najczęściej zawierają oszczerstwa pod adresem oskarżonego;

c) dać oskarżonemu możliwość obrony, chyba że oskarżony prawidłowo wezwany zaniedbał stawienia się (kan. 1720, 2). Zapewnienie oskarżonemu prawa do obrony stanowi bardzo ważny wymóg, który jest respektowany w każdym systemie prawnym. W Kościele musi być on respektowany w każdym procesie karnym - zarówno sądowym, jak i administracyjnym. Proces kanoniczny, w którym nie dano oskarżonemu możliwości obrony, ma być orzeczony jako nieważny (kan. 1620,7). Jeżeli oskarżony mimo prawidłowego wezwania zaniedbał stawienia się na wezwanie, winien być traktowany tak, jakby zrzekł się prawa do obrony.

W postępowaniu karno-administracyjnym dotychczas nie jest zagwarantowany udział adwokata. Oskarżony broni się sam, jakkolwiek może osobiście konsultować się z adwokatami lub ekspertami. Należy zauważyć, że przygotowany przez Papieską Radę ds. Tekstów Prawnych na polecenie Papieża Benedykta XVI, projekt nowelizacji księgi VI przewiduje zagwarantowanie oskarżonemu prawa występowania w postępowaniu administracyjnym za pośrednictwem adwokata.

2) Ordynariusz lub sędzia przez niego delegowany rozwaźnie zbada zebrane środki dowodowe i wszystkie argumenty korzystając z pomocy dwóch asesorów (kan. 1720, 2; por. kan. 1424). W tej fazie procesu obecność asesorów zawsze jest konieczna. Dialog z nimi

może przyczynić się do wyjaśnienie jakichkolwiek niejasności, wątpliwości lub usunięcia braków. Na tym etapie ordynariusz lub sędzia ma podjąć następujące decyzje:

a) stwierdzić, czy nie nastąpiło przedawnienie skargi kryminalnej (kan. 1362 §1);

b) wydać dekret uwalniający oskarżonego od odpowiedzialności karnej, deklarując jego niewinność, jeśli zaistniały okoliczności uwalniające go od takiej odpowiedzialności (kan. 1342 § 3 i 1726). Nic nie stoi na przeszkodzie, aby ordynariusz w każdej fazie postępowanie zawiesił je, zakończył i wydał dekret uwalniający oskarżonego (por. kan. 1718 § 2; 1724 §1; 1726);

c) wydać dekret skazujący, jeśli z pewnością stwierdzi, że przestępstwo zostało popełnione i nie nastąpiło wygaśnięcie skargi kryminalnej. Taki dekret winien respektować normy zawarte w kan. 1342-1350. Dekret skazujący zawsze powinien zawierać przynajmniej sumarycznie motywy prawne (*in iure*) i faktyczne (*in facto*).

W kan. 1726 ustawodawca nakłada na sędziego w procesie karnym obowiązek wydania orzeczenia uniewinniającego (*sententia absolutoria*) oskarżonego i określa podstawę wydania takiego orzeczenia:

Sędzia kościelny ma obowiązek wydania orzeczenia uniewinniającego oskarżonego, jeżeli ewidentnie zostało dowiedzione, iż w rzeczywistości nie popełnił on przestępstwa. W zasadzie wyrok uniewinniający jest wydawany po przeprowadzeniu postępowania dowodowego. Jednakże, jeśli w trakcie trwania procesu okazałoby się ewidentnie, że oskarżony został niesłusznie postawiony w stan oskarżenia, sędzia na każdym etapie procesu karnego zarówno w trybie sądowym jak i administracyjnym powinien przerwać postępowanie i orzec niewinność podejrzanego. Takie postępowanie służy realizacji zasady słuszności kanonicznej.

Podstawą wydania orzeczenia uniewinniającego przez sędziego może być: a) brak popełnienia przez oskarżonego czynu zabronionego przez ustawę karną, b) brak posiadania przez czyn popełniony znamion przestępstwa w rozumieniu prawa kanonicznego,

c) brak dostatecznych dowodów winy oskarżonego. W takich okolicznościach dalsze prowadzenie procesu byłoby bezcelowe.

Obowiązkiem sędziego jest wydanie wyroku uniewinniającego także wówczas, gdy okazało się, że nastąpiło wygaśnięcie skargi kryminalnej. Obowiązek ten jest podyktowany poszanowaniem prawa każdego człowieka do ochrony dobrego imienia, jakim ktoś cieszy się w każdej społeczności, a w szczególności w Kościele (por. kan. 220).

4. Środki odwoławcze

Oskarżony, który został skazany dekretem ordynariusza o charakterze karno-administracyjnym, którym czuje się pokrzywdzony, ma prawo do wniesienia rekursu hierarchicznego oraz w dalszej kolejności apelacji, czyli rekursu do Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej. Taki rekurs ma skutek dewolutywny i zawieszający (kan. 1353).

PUNISHMENT IN ADMINISTRATIVE PROCEDURE

SUMMARY

In the Catholic Church punishment is rare. The Code of Canon Law of 1983 contains the standards of the penal process which apply: 1) the preliminary investigation, 2) the development of the process 3) an action to repair damages. Receiving knowledge, which at least seems true, of a delict by the competent organ, which is the ordinary is a condition for initiating the preliminary investigation. He decides to start the extrajudicial process which is the administrative process and he is required to keep the order specified in the can. 1720 CIC.

Translated by Agata Słowikowska

Słowa kluczowe: proces karny, proces administracyjny, ordynariusz, wstępne dochodzenie

Key words: penal process, administrative process, ordinary, preliminary investigation